

historicismam na redu

tonko
maroević

Spočetka nisam ni mislio uzimati riječ u diskusiji, i to jednostavno zbog toga što se ne bavim ni poviješću arhitekture ni posebno problematikom 19. stoljeća. Međutim, sam problem historicizma, koji dolazi polako u središte zanimanja, ipak je povezan s empirijom likovnog kritičara, pa kako su i neki drugi na ovom mjestu prikazali amplitude svojega odnosa prema tom fenomenu, osjećam se ponukanim intervenirati iz vlastite prakse. Za razliku od većine ostalih, meni se čini da je historicizam danas na priličnoj cijeni i da je, štoviše, čak malo i precijenjen. Naime, u evropskim razmjerima vidimo, tako reći, upravo pomodno kretanje prema historicizmu, s izrazitom željom prevrednovanja prošlostoljetnih neostilova. Nisam im zbog toga ni posebno sklon ni nesklon, nisam uzeo riječ ni sa kakvom herostratskom primišlju nego samo sa stanovitim pitanjima i stanovitim opaskama. Prije svega, što je to što nas u ovom času vodi historicizmu?

Da i nema drugih motiva i razloga, samo protjecanje vremena neizbježno nas je približilo problematici historicizma. Što više idemo prema kraju ovoga stoljeća, sve nam je shvatljivije i na svoj način prihvatljivije ono složeno i proturječno gibanje u drugoj polovici i na završetku prošloga. S jedne strane, veliki projekti i radikalne proklamacije modernoga duha iz prvih desetljeća našeg stoljeća do danas su pokazali već mnoge vitalne nedostatke i prilično duboke kontradikcije, te ustupili mjesto skeptičnoj otvorenosti zbiljski suvremenog senzibiliteta. Pomalo smo, možda, i siti odveć etabliranih vrijednosti novije umjetnosti, posvećenih velikana iz desetih i dvadesetih godina, uzvišenih staraca u sjeni kojih je živjela ili čak još živi umjetnost druge polovice tekućeg stoljeća — a bez mogućnosti da po njima započete procese nastavi na istoj razini. S druge strane, polemički odnos protagonista moderne prema ornamentu i dekoraciji, prema melodiji ili rimi, izgubio je nedvojbeno na aktualnosti (i ne dijelimo ga više s njima), pa raznovrsnim djelima neoklasicizma, neogotike, neobaroka ili secesije danas možemo pristupiti bez ikakve alergičnosti ili nepotrebne idiosinkrazije — štoviše, moramo im pristupiti bez predrasuda. Dakle, postupno usitnjavanje visokih civilizacijskih ideala, revizija naivnih prevratničkih programa i svijest o tome kako je ideologija modernizma također (na svoj način) restriktivna — podjednako nas dovode do svojevrsnoga mirenja s neostilovima ili barem do priznavanja njihovih razloga, o kojima donedavno nismo ni sanjali.

Nagnemo li se iz perspektive sadašnjosti prema bilo kojoj od ključnih točaka moderne umjetnosti (recimo, javljanje impresionizma, futurizma ili eks-

presionizma), više ih ne doživljujemo kao oštar raskid sa svime što im je prethodilo i početak nečega sasvim novoga, nego tek kao postaju u neprekidnom mijenjanju i preobrazbi oblika i načina poimanja. Analogno tome, ni neostilove više ne shvaćamo kao nekakvu nezakonitu cezuru u razvojnoj liniji oblikovanja od romanike do, primjerice, purizma i funkcionalizma — i to jednostavno zbog toga što ne vjerujemo u linearan progres morfologije kao ni u spasonosni scijentizam ili mogućnost ovozemnog iskupljenja umjetnošću.

Ali naše uvećano razumijevanje slikarstva, kiparstva i arhitekture historicizma, toga donedavno prezrenog i zapuštenog poglavlja u svim povijesno-umjetničkim pregledima, ne smije se pretvoriti u prikriiveni obračun sa zbiljskim tekovinama novijih umjetničkih tendencija. Naime, revalorizacija i oživljavanje neostilova, danas zamjetljivo u čitavoj širini evropskog teritorija i posebno pothranjivano nostalgичnim raspoloženjima dojučerašnjih prijestolnica, povremeno prijeti da se pretvori u odmazdu protiv slobodarskog duha, imanentnog modernoj kreativnosti. Iako se nasljeđe modernizma (koje je zapravo već više baština naših djedova negoli naših očeva) katkad uzima doslovno i kruto do dogmatskih razmjera, u njemu je još toliko živoga i poticajnoga što se ne može »baciti kroz prozor« ni suzbijati, da ne bismo na taj način jednu dogmu zamijenili drugom.

Oduševljeno primanje ostataka »starog sjaja« (i imperijalne moći) često nije bez zadnjih namjera, nego, štoviše, dugo priželjkivani obračun s neposlusnom i autonomijom individualne geste. Čvrsti društveni poreci logično teže restauraciji ranijih sličnih tvorevina, pa i na području umjetnosti, jer tu vide zalog vlastite stabilizacije i spokojstva, reda i autoriteta. Ne smijemo ipak zaboraviti da je stvaralaštvo historicizma i neostilova, prema kojemu smo ponovo naklonjeni i milostivi jer ga nalazimo ponižena i »u traljama«, doživjelo u svoje vrijeme obilna slavlja i čak apoteoze, da je imalo i oficijelnu pozlatu i nekritičan prijem, te da svoj kasniji pad djelomice duguje upravo nekadašnjim neopravdanim povlasticama.

Ako ne želimo uvećavati nepravde nego težimo objektivnoj povijesnoj procjeni, nećemo se dati zaslijeptiti akademskim mirom neorenesanse ni eruditskom razmetljivošću neogotike, te ih jednostrano preferirati smionijim i neizvjesnijim traženjima. Razlozi nostalgije, premda imaju stanovitu vrijednost i kao razlozi, jamačno nisu mnogo uvjerljivi od razloga utopije, a da o razlozima življenja i sadašnjosti i ne govorimo. Prihvatimo li umjetnost okrenutu isključivo prema proteklomu, priznajemo

implicite da nas njezina vitalnost uopće ne zanima. »Poznata« i »prerađena« umjetnost laka je i komotna, a umjetnost koja se dađe spravljati prema općeprihvaćenim regulama zapravo i ne zaslužuje da se umjetnošću naziva. Rečeno je s pravom da Muze šute kad se oružje glasa. Pretjerani spokoj i pomirenost isto im tako, čini se, ne pogoduju; konformistima i sibiritima, naime, umjetnost nije potrebna, dovoljna im je, čak bolja, umješnost. Ako je u strahu dopušteno sklopiti oči i ne gledati naprijed, ne znači da se možemo nadati unatrag.

Sve dosad rečeno odnosi se podjednako na prošlostoljetni historicizam koliko i na neke recentnije pokušaje okretanja unatrag, bilo da je riječ o direktnom uspostavljanju određenoga stila (recimo, realizma), bilo o preuzimanju stanovitih pomodnih oblika iz repertoara evropske avangarde. Jer, da ne smetnemo s uma, i tzv. avanagarda već je davno uspostavila primjenljive kanone i kodekse, na koje se nije mnogo teže pozivati negoli na korintski ili toskanski »red«. Zavisno od oscilacija ukusa doživjeli smo i neosecesiju i neodadaizam i neofuturizam pa čak i, *horribile dictu*, neoenformel, tako da stoljetna glista formalne evolucije već doslovno grize vlastiti rep. To znači da danas, kao možda nikad u povijesti, nemamo utočišta ni u sadašnjosti ni u predvidivoj budućnosti, dok iskustvo prošlosti postoji ali se ne može upotrijebiti kao surogat. Kompleksni senzibilitet našeg vremena ne nazire se u stabilnim ogledalima davnine niti se prepoznaje u zrcalima razlomjenim na slike jučerašnjice.

Svaka interpretacija prošlosti obavlja se u ime stanovitog viđenja sadašnjosti i budućnosti, ili barem takvo viđenje priprema. Probudeno zanimanje za historicizam, između ostalog, rezultat je spoznaje da su neostilovi ipak pružali nekakav odgovor na novopostavljene probleme, koji su i danas daleko od toga da budu riješeni. A to su problemi novih materijala, količine, brzine, odlučne urbanizacije i s njom povezane potrebe za demokratizacijom umjetnosti i društvenog života. Dakako, neka su ponuđena rješenja prihvatljivija, druga manje prihvatljiva, ali je važno da u mnogo slučajeva nije bila riječ o pukom prepisivanju uzora nego o hvatanju u koštac s novonastalom zbiljom.

Suvremeno »čitanje« Bolléova opusa također je određeno kutom promatranja. Nimalo slučajno, veći broj istraživača, koje smo ovdje čuli, odlučuje se prvenstveno za njegova djela neoklasicističkog smjera (kao što su Mirogoj ili Muzej za umjetnost i obrt), u skladu s vlastitim poimanjem, odnjegovanim na tradiciji funkcionalizma i purizma, odnosno, jedne iluminističke linije moderne umjetnosti i ide-

ologije. Netko bi drugi, možda, ukorijenjen u kontinuitete iracionalističke struje, našao manje više u Bolléovim djelima neogotičke inspiracije (šteta je, naravno, što nam razina i rasponi Bolléovih zahvata ne daju mogućnost tako dalekosežne valorizacije poput one kojom su »strukturalisti« uskrisli Violet-le-Duca kao svojega pretka). Pluralizam našeg vremena načelno ne može zaniijekati legitimitet ni jednoj ni drugoj orijentaciji, jer funkcionalizam i, uvjetno rečeno, ornamentalizam imaju uz imanentna ograničenja čak nemimoične paralele. A analiza složenog historicističkog »slučaja«, kao što je Bolléov može nam pomoći da pristupimo slobodno bez preduvjeravanja i apriornih predilekcija.

Zalažući se još jednom za najveću moguću odmjerenost pri valorizaciji historicizma, podsjećam, bez ironije, na slavnu Marxovu rečenicu kako se povijest, koja se zbilja kao tragedija, može ponoviti jedino kao lakrdija. Stoga, kad se govori o neostilovima, treba posebnu pažnju posvetiti ne samo eventualnim formalnim inovacijama (za razliku od pukih ponavljanja), nego i promijenjenom značenju pojedinih elemenata, a pogotovo promijenjenom socijalnom kontekstu u kojemu ponavljanje može zadobiti i pozitivan predznak, otvarajući, primjerice, problematiku serijelnog, masovnog, grupnog ili kolektivnog. Bilo kakvim preuveličavanjem pojave ponovo bismo izbjegli primjereni povijesni odgovor, a svaka verifikacija, nadahnuta prvenstveno revanšizmom prema modernoj umjetnosti, mislim da bi najprije sebi samoj potkopala temelje.

Drugi su već s dobrim razlozima istaknuli golemu Bolléovu ulogu u evropeizaciji našeg prostora. Možemo ga, rodoljubno, hvaliti i kao dobrog uvoznika tema i motiva, ali je bitnije da se upravo njegovim djelovanjem zbiva u hrvatskim krajevima svojevrsan arhitektonski »kopernikanski obrat«: okretanje interesa od pojedinačnog projekta, od arhitekture spomenika, prema urbanizmu i prema prostornom planiranju, što je preuzela i ideologija moderne, napredne arhitekture.

Isticanjem takvih aspekata pri valorizaciji naznačena je »crvena nit« koja povezuje prividno disparatne elemente u preglednu cjelinu i premošćuje zijeve različitih obola konvencijama. Visoka *métier*-ska razina u tom se svjetlu ne pokazuje sama sebi svrhom nego kao svjesno uvećavanje zahtjeva prema sebi i čitavoj zajednici. Začudio me je i posebno potaknuo onaj Bolléov pasus što ga je kolega Domljan naveo, a koji svjedoči duboku Bolléovu svijest o zadacima i mogućnostima svojega vremena. Uvjeran sam da nas ta njegova svijest još najviše obvezuje.